

Ramon PLANES I ALBETS

EL VIATGE A MADRID DE 1784
D'ANTON DE DURAN I DE BASTERO,
BARÓ DE RIBELLES

Els Duran

Els Duran foren una nissaga d'adroguers barcelonins que s'enriquiren durant la segona meitat del segle XVII gràcies a l'ampliació i la diversificació dels seus negocis.¹ Vers 1700 havien esdevingut mercaders i ciutadans honorats² i el 1727-1728 aconseguiren el títol de cavallers, essent senyors de les baronies del Llor i de Ribelles.³ Fins als anys vint del segle XVIII aquesta darrera baronia havia estat dels marquesos de Tamarit, que l'havien comprada el 1671.⁴ Pere Molas ha escrit que els Duran exemplifiquen el procés d'«enriquiment mercantil i ascensió aristocràtica».⁵

Anton de Duran i de Bastero

El membre del llinatge que aquí ens interessa és Anton de Duran i de Bastero, fill de Domènec de Duran i de Muxiga i de Maria Esperança de Bastero i de Vilana. El seu pare, donzell i baró de Ribelles, obtingué privilegi de noblesa el 1746.⁶ Fou tresorer (1756)⁷ de la Companyia de Comerç de Barce-

---

1. Isabel LOBATO FRANCO, *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial (Barcelona 1650-1720)*, Sevilla, Universidad de Sevilla 1995, 117.

2. Juan-F. CABESTANY Y FORT, *Aportación a la nómina de los "ciudadanos honrados" de Barcelona*, dins «Documentos y estudios», X, (1962), 9-61 (24): «Josep Duran, l'any 1686».

3. Unes notícies dels Duran es poden trobar a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 9, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987, 2^a ed., p. 306; les quals han estat recollides al *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1992, p. 369, amb la vessada de situar Ribelles (Noguera) a la comarca de la Garrotxa.

4. *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 10, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, 2^a ed., p. 118.

5. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial 1977, 255, 258, 282, 286.

6. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social*, op. cit., 282-283.

7. José María OLIVA MELGAR, *Cataluña y el comercio privilegiado con América en el siglo XVIII. La Real Compañía de Comercio de Barcelona a Indias*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1987, 79, 85, n. 21.

lona i fundador⁸ i comerciant matriculat (1758-1774)⁹ a la Junta de Comerç de Barcelona.

Anton de Duran i de Bastero també fou comerciant matriculat, però hi renuncià l'any 1781.¹⁰ El 1778 figurava entre els accionistes de la Companyia de Comerç de Barcelona.¹¹ Pierre Vilar en va escriure que «era d'antiga ciutadania honrada, i es vantava de no ésser sinó un hisendat, tot i que la Junta de Comerç l'hagués inscrit fins el 1781, perquè tenia grans interessos en cases ben conegudes; el regatge de les seves terres —tant a Ponts com a Barcelona, a la Torre gran d'En Duran a Pedralbes— li semblava (com a tota la seva família) un esmerçament més digne de la seva noblesa».¹²

Francisco de Zamora ens deixà testimoni (1788) de les inversions que Anton de Duran i de Bastero féu a la baronia de Ribelles, on construí una gran peixera. L'il·lustrat viatger va veure «la magnífica presa de sillería que hay sobre el río Llobregós, propia de Don Antonio Durán. Tiene 55 pasos de larga, quince escalones de a 2 palmos cada uno, y parece se concluyó el año de 1767. Es una obra digna de los romanos, y a ella está unida un paredón de la misma magnificencia, sostenido de grandes estribos para conducir el agua al molino. La presa es circular».¹³

El seu testament

El 29 de juliol de 1805 Anton Duran i Bastero féu testament, de la seva pròpia mà, i el mateix dia el lliurà al notari de Barcelona Francesc Portell.¹⁴ Nomenà marmessors la seva muller Josepa Descatllar, el seu fill Xavier de Duran i Descatllar, la seva nora Maria Rosa de Moner, les seves filles Maria i Joaquina, els seus germans Domènec i Lluís, ambdós canonges, la seva germana Maria Lluïsa i el seu cosí germà Jeroni Pastor i Duran de Sant Gaetano. Elegí la seva sepultura «en lo vas de casa Duran, antiguament de casa Llussàs, en la iglésia de Santa Catharina Verge y Màrtir, de la present ciutat, entremitg

8. Ángel RUIZ Y PABLO, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*, Barcelona, Talleres de Artes Gráficas Henrich y C.^a, 1919, 27.

9. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social*, 274.

10. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social*, 286.

11. José María OLIVA MELGAR, *Cataluña y el comercio privilegiado*, op. cit., s. p., apèndix 4: n. 137 de la nòmina d'accionistes.

12. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, vol. III, *Les transformacions agràries del segle XVIII català*, Barcelona, Edicions 62, 1966, 284.

13. Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de Ramon BOIXAREU, Barcelona, Curial, 1973, 260.

14. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Francesc Portell, *Undecimum protocolorum testamentorum, inventariorum et encantium, capitulorum matrimonialium, concordiarum, pactorum et aliorum*, f. 294-307. Al testament no féu ús del “de”.

de las dos picas de la aygua beneyta, entrant per lo portal major». Deixà a cadascuna de les seves dues filles 18.000 lliures de legítima. Deixà la seva muller administradora i usufructuària vitalícia del seus béns.

Les seves inversions comercials resultaven reflectides en la clàusula en què manifestava que «per quant interesso en la companyia que corra en esta ciutat, baix nom de Don Bonaventura Gassó y Compañia, al qual dono las gràcias per lo zel, activitat y acert ab què fins ara la ha administrada, dono facultat a la administradora de mos béns y a mon hereu de continuar lo dit comers en la mateixa o altra companyia, deixant lo mateix capital o extrahent-ne, conforme ho regoneixeran convenient». Feia hereu universal el seu fill Xavier Duran i Descatllar. El 8 de febrer de 1807 féu i lliurà un codicil al mateix notari, en el qual introduí algunes variacions i aclariments pel que feia a la legítima de les seves dues filles.

Tant el testament com el codicil foren oberts el primer dia de març de 1809, havent estat soterrat Anton de Duran i de Bastero, el 27 de febrer del mateix any, a Santa Caterina.

El seu patrimoni

Conexim el patrimoni que tenia Anton de Duran i de Bastero, en traspassar, mitjançant l'inventari que se'n va fer del 13 al 22 de març de 1809 a requisició de la seva vídua i del seu fill gran i hereu universal, Francesc Xavier de Duran i de Descatllar.¹⁵

Era amo de la casa que habitava, a Barcelona, situada a la Davallada de Viladecols, i de la torre anomenada Gran, amb la seva gleba o quintana d'una mujada i mitja, situada a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià «y lloch dit las Corts, la qual casa, després de l'any mil sis-cents y hu, se és anada amplificant, però lo Sor. Dn. Domingo de Duran y de Muxiga, en son temps, l'à anada perfeccionant y amplificant, fent-i totas las oficinas corresponents, com y també hort, capella, pellissa y demás, y és anomenada la Torre de Duran de las Corts, per ser molt serca de la plasa de ditas Corts de Sarrià». El Baró de Maldà féu referència a aquesta torre:

«...los ayres de Sarrià tenen tanta nomenada per lo que atrauhen a molta gent a divertirse per sa salubritat y plantarhi torres, fentse pobres més de quatre menestrals y marchants de Barcelona ab la despotiquez ab què gastan la pecúnia. Sembla ya aquell poble un arrabal de Barcelona per tant militar, senyorias, marchants y menestrals que pasan allí los estius y primaveras (...). Tot lo pla de Sarrià, unidas las Corts, se pot reputar altre poble per las moltas torres de senyors y casas

15. AHPB, Francesc PORTELL, *Undecimum protocollum testamentorum, inventariorum et encantum, capitulorum matrimonialium, concordiarum, pactorum et aliorum*, f. 313v.-352r.

de pagesos, no molt distants unas de otras, sent las més visibles, o de més upa, (...) la de don Anton Duran...».¹⁶

També era amo de l'anomenada torre Xica del mateix lloc de Sarrià, de la torre de l'Hospitalet de Llobregat, abans anomenada mas Colom i mas Turell; de la torre del Prat de Llobregat, abans dita mas Pontarrona, Coll i Turell, que fou «fabricada y dividida en mil set-cents vint-y-vuit de la antecedent torre de l'Hospitalet a motiu del riu Llobregat», i de la casa i heretat Camp de Padrós de Caldes de Montbui. Tenia, a més, 65 peces de terra situades als voltants de Barcelona (L'Hospitalet de Llobregat, Sants i les Corts, sobretot) i el dret de recuperar-ne una altra.

Força més enllà de Barcelona, tenia una casa a Miralcamp (Pla d'Urgell), «ab sas botigas y cups y dos picas de pedra per posar cent cinquanta cortans de oli en cada una, que féu edificar dit noble Sor. Dn. Domingo de Duran»; el castell, la torre, el molí (dos parells de moles) i una peça de terra (la devesa dita d'en Farrell, de 50 jornals) de Ribelles; un «seller y una botiga existents en lo lloch de Vilalta, agregat a la referida baronia de Ribelles», i el terme anomenat Paradell, de Juneda (les Garrigues), inclòs el seu domini directe.

D'altra banda, era amo de tota la jurisdicció i del domini campal i alodial del lloc i terme de Guardiola i de la baronia de Ribelles (Vilanova de l'Aguda, Noguera), «ab sos llochs, castells, herbas, masos, molins, edificis, ayguas, servituts reals, personals, vehinals, ab tota la general jurisdicció, domini campal y alodial, y sens feu ni superioritat, y demás drets universals de dita baronia y de la rectoria de ella y sos adjacents», en la qual rectoria tenia «tot lo dret de patronat actiu». També era amo dels delmes del mas i heretat Camp de Padrós, de Caldes de Montbui, i d'una trentena de censos amb senyoria mitjana o domini directe situats a Barcelona i els seus voltants.

La part de l'inventari corresponent al numerari enregistra, primerament, la quantitat de 12.376 lliures, 11 sous, 6 diners, que era deguda al difunt «per arrendaments, lloguers y porcions atrassadas dels rèdits y rendas del patrimoni». D'altra banda, hi havia 10.940 lliures que corresponien a restitució de dots pendents. La seva participació en l'activitat comercial i mercantil barcelonina ens l'apunta «un vale mercantil de vuit mil lliuras firmat per los senyors Duran, Llansà y Gassó, a favor de dit noble Sor. Dn. Anton de Duran en divuit juny de l'any mil set-cents noranta-hu, al premi de quatre per cent». La vídua i l'hereu declararen al notari que Anton de Duran també «interesaba, com a sòcio en la companyia que corra baix lo nom de Dn. Anton Bonaventura y Dn. Pau Fèlix Gassó, en certa quantitat que actualment no pot dir-se ab certesa per haber-se, encara, de fer la liquidació y balansos correspo-

16. *Excursions d'En Rafel d'Amat Cortada i Senjust per Catalunya i Rosselló en l'últim quart del segle XVIIIè*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya 1919, 110.

nents», i que també li pertocaven «alguns crèdits contra la anterior societat, que corria baix lo nom de Duran y Llansà, y, después, de Duran, Llansà y Gassó, de la que era administrador Dn. Joseph Francisco de Duran». També tenia alguns ‚vales reales‘, concretament, un de 50 pesos, cinc de 300 pesos i vuit de 600 pesos, creats el primer de setembre de 1807; i vint-i-un de 150 pesos i sis de 300 pesos, creats el primer de gener de 1808. El capital invertit en censals era residual o testimonial (680 lliures, 4 sous, 9 diners).

La importància o, fins i tot, la preferència d'Anton de Duran pel patrimoni rural i la seva explotació ens l'apunta l'inventari pel fet de concretar-s'hi les inversions més significatives que hi havia fet. Havia gastat un total de 37.401 lliures, 4 sous i 6 diners a les dues torres de Sarrià i a les del Prat i de l'Hospitalet. A la torre Gran de Sarrià, entre d'altres obres, hi havia fet dur aigua. I, a Ribelles, durant els anys 1777-1794, hi havia gastat 11.375 lliures, 19 sous i 3 diners.

Si volem fixar-nos en el bagatge cultural que denota l'inventari dels béns mobles, es comprova que no era pas gaire ampli. Pel que feia a llibres, hi figuren vint-i-nou obres, deixant a part «vários llibres encuadernats a la francesa», «altres llibres de devocions de poca consideració» i «vários llibres vells de poca consideració», que no van merèixer l'atenció del notari. D'aquestes vint-i-nou obres, quinze eren de religió, amb predomini dels autors jesuïtes. Vuit eren d'història (entre les quals, els *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Penya i una *Historia general de España* que deuria ser la del P. Mariana), amb predomini de l'eclesiàstica, religiosa o bíblica. La literatura només comptava amb dues obres: un edició francesa de l'*Amadís de Gaula* i *Los Nombres de Cristo* de fra Luis de León. Aquest escàs conjunt es completava amb un diccionari francès-llatí indeterminat, un almanac italià corresponent a l'any 1794, uns *Elementos de matemáticas*, que podrien ser els de Benet Bails, el *Método para aprender por principios la geografía general y particular antigua y moderna, sagrada y eclesiástica* (1793-1794) de J. A. González Cañaveras i el *Predio rústico* de Jacques Vanière (la traducció castellana publicada a Saragossa, 1784-1794).

Els quadres que guarnien les parets de la mateixa casa eren predominantment religiosos. Hi tenia un sant Jordi, un sant Jaume, un sant Lluís Gonçaga, una Anunciació, un dels sants màrtirs Llucià i Marcià de Vic, un de san Onofre, un altre «de Nostre Señor despullat y lligat a la columna», un «del beat Joseph Oriol», un altre de Nostra Sra. del Bon Consell i un de N. S. dels Dolors, «un retaula ab un quadro de Maria Santíssima pintat sobre lienzo» (aquest dins la capella de la casa), una escultura de N. S. de la Concepció i tres santcrists (també dins la capella), dos representants ‚diferents batallas‘, ‚un retrato de l'exelentíssim Sor. Marquès de la Mina‘ i d'altres ‚a la vellura‘.

A l'arxiu, a més de les escriptures i de «dos espèculos y un yndice en fòleo coberts de baqueta y mascòbia ab algunas tatxas y gafets de llautó, per regimén del patrimoni de la casa de Duran», hi havia «quatre mapas pintats sobre paper, forrats de tela, ab mitjas cañas pintadas de blau y perfils daurats, demostrant las heretats de Caldes de Monbuy y de las parròquias de l'Hospi-

talet, Sarrià, Pla de Barcelona y del Prat», i «un mapa petit de l'estat o índice de las terras de l'Hospitalet, Sarrià y del Prat».

Els seus germans Lluís i Domènec, canonges de la catedral de Barcelona

El seu germà Lluís de Duran i de Bastero fou canonge de la catedral de Barcelona. Publicà alguns treballs i traduí, del llatí al castellà, *El Pintor christiano y erudito, ó Tratado de los errores que suelen cometerse freqüentemente en pintar, y esculpir las imágenes sagradas* (2 vols., Madrid: Joaquín Ibarra, 1782) de Juan Interián de Ayala (1656-1730), una obra utilitzada per Antoni Pons al seu *Viage a España*,¹⁷ en la qual consta com a «Presbítero, Doctor en Theologia, y en ambos Derechos, del Gremio, y Claustro de la Pontificia, y Real Universidad de Cervera, Examinador Sinodal del Obispado de Urgel, y Académico de la Real Academia de Cánones, Liturgia, Historia, y Disciplina Eclesiástica de esta Corte». Testà el 7 d'abril de 1808.¹⁸ El seu testament, diferentment del del seu germà Anton, és en castellà. Hi disposà: «quiero que algunos libros prohibidos (que tengo con licencia) se entreguen al Santo Tribunal de la Ynquisición». Féu hereu universal la Casa de Misericòrdia de Barcelona.

Domènec, un altre germà d'Anton Duran i de Bastero, també fou canonge de la catedral de Barcelona. El 20 d'agost de 1801 féu un testament holdògraf, que és escrit en català, pel qual deixà hereu universal el seu germà Anton. Fou enterrat el 13 de desembre de 1809.¹⁹

El viatge

Anton de Duran féu el viatge juntament amb el seu germà Lluís de Duran i amb Jaume Bassols. Sortiren de Barcelona el 20 d'abril de l'any 1784, amb la intenció d'anar a Madrid, on arribaren el 7 de maig.

El trajecte que van seguir els féu passar per Martorell, Can Massana, Aberra, Igualada, Cervera, Tàrraga, Mollerussa i Fraga, tot passant pels afores de Lleida i per Alcarràs. Ja a l'Aragó, van anar de Fraga a Bujaraloz, passant per Candasnos i Peñalba, de Bujaraloz a Villafranca, passant per Osera, de Villafranca a Saragossa, de la capital aragonesa, a la Venta del Rey, passant per Alagon, i, de la Venta del Rey, a Hinojosa del Campo, ja a Castella, passant per

17. Javier PORTÓS, Jesús VEGA, *La estampa religiosa en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, Fundación Universitaria Española 1998, 340-343.

18. AHPB, Francesc PORTELL, *Undecimum protocollum testamentorum, inventariorum et encantuum, capitulorum matrimonialium, concordiarum, pactorum et aliorum*, f. 105v.-107r.

19. AHPB, Francesc Portell, *Undecimum protocollum testamentorum, inventariorum et encantuum, capitulorum matrimonialium, concordiarum, pactorum et aliorum*, f. 643v.-649v. Signa "Domingo Duran y de Bastero".

Mallén, Tarassona i Àgreda. Des d'Hinojosa del Campo van anar a Almazán, passant per Armenada, Zamajón i Alín, d'Almazán van anar a Paredes, passant per Baraona, i, de Paredes a Girueque, passant per Rebollosa, de Girueque van anar a Heras, passant per Jadraque, Miralcio, las Casas i Padilla. El 6 de maig van anar d'Heras a Alcalà d'Henares, passant per Alovera i travessant el riu Henares. El 7 de maig, des d'Alcalà d'Henares van anar a Madrid.

No van marxar de Madrid, ja de retorn a Catalunya, fins el dia 14 de juny. Ara bé, durant les cinc setmanes que separen l'arribada i la partença no van visitar només Madrid sinó que van fer visites a Aranjuez, Toledo, El Escorial, La Granja, Segòvia, Galapagar i El Pardo, tot fent nit en alguns d'aquests llocs. Havent arribat a Madrid, s'afegiren al viatge l'ardiaca Generès i don Vicente Vizcaíno.

El trajecte del retorn a Catalunya fou diferent del de l'anada. De Madrid van anar a Ocaña, passant per Valdemoro, d'Ocaña a Quintanar de la Orden, passant per Villatoba i Los Corrales, de Quintanar de la Orden a El Provençio, passant per La Mata de la Cuerva, Santa María i Pedernoso, d'El Provençio a Roda, passant per Minaya, de Roda a la Venta del Rincón, passant per Albacete, de la Venta del Rincón a Almansa, passant per Bonete, d'Almansa a Xàtiva, passant per Vallada, i, de Xàtiva a València, passant per Ginet. Van arribar a València el dia 21 de juny. La descripció del viatge s'acaba a València. Malauradament, Anton de Duran no va escriure res del trajecte de València a Barcelona.

Van viatjar amb un cotxe aragonès de set mules, 'gran y bo', que contribuí, sens dubte, a fer més suportables els camins dolents i el fang, que retreu especialment en diversos moments del viatge. Mereixen, també, l'atenció d'Anton de Duran el menjar dels hostals o bé d'alguns amfitrions, i la indumentària diversa de la gent que anava veient ací i allà. Una part dels homes de Segòvia, per exemple, els descriu «vestits de mitg cos de cuyro fort, com uns armats», i fa notar que els llauradors valencians vestien molt indecentment.

Es fixà força en el paisatge agrari, els conreus, la presència o absència de boscos o l'aprofitament de l'aigua. En arribar a Castella, per exemple, manifesta haver vist novament algun bosc, «no havent-ne trobat altres des de Catalunya». A Quintanar de la Orden, anotà que «se comènsan a veure molins de vent» i, marxant-ne, que «se veu ben cultivat». Però fou en entrar a terres valencianes on sembla haver trobat més ben treballada la terra, tot «descubrint ja moltíssimas oliveras y garrofers, figueras, viñas, etc., y tot molt ben cultivat». A l'Aragó, es fixà en el Canal Imperial i, a mitja hora d'Almansa, va veure una obra destinada al proveïment urbà d'aigua «que té similitut ab la pexera de Ribellas». Totes són observacions ben associades a la seva condició d'hisendat rural.

Si hem de fer cas de la descripció que podem llegir, es tractà d'un viatge d'esbarjo, sobretot, no pas de negocis o bé de gestions a la Cort, aspectes que, si existiren, no comenta gens ni mica. Van visitar, emperò, alguns coneguts,

com és ara un Vallgornera que sembla entendre's que estudiava al Colegio de Caballeros Cadetes que hi havia a Ocaña.

La part més extensa del document correspon a la descripció dels edificis més singulars dels llocs que visitaren, gairebé sempre de caràcter religiós, a part dels diversos palaus i edificis reials de Madrid i els seus voltants. Dóna una descripció de la seva arquitectura i, també, del seu interior, especialment dels altars. Costa de no veure-hi l'influx que hi hauria tingut el seu germà Lluís, el traductor, com ha estat dit, del llibre de Juan Interián de Ayala, publicat tot just dos anys enrere. Hi són descrits monogràficament, poc o molt, els edificis visitats, però no hi manquen, tampoc, observacions més genèriques sobre les característiques de l'urbanisme o la construcció que trobem al llarg del viatge. Així, a l'Aragó, li cridà l'atenció l'abundant ús de l'obra cuita, tant a les cases com a les esglésies i campanars. A Segòvia, anotà que «las casas, per lo general, són fumadas, baixas y vellas». A València trobà que els carrers eren «estrets y no n'y ha cap de memorable».

La descripció del viatge és closa amb tres grups de notes força lacòniques. Els dos primers contenen notícies esparses diverses que no havia recollit prèviament, les del segon totes referents a Madrid. El tercer grup de notes és dedicat a les despeses del viatge.

El manuscrit i l'edició

El viatge és escrit en català, ara bé, entremig hi ha alguns fragments que són en castellà. Aquest canvi de llengua es dóna en una part de la descripció de Madrid, feta de manera impersonal, i torna a succeir, parcialment, en la descripció de València. A banda d'això, la consciència lingüística de l'autor es posa de manifest en dos moments significatius del viatge. Hi podem trobar, d'una banda, la seva sorpresa o admiració que, a Fraga, «parlassen català y castellà», i, de l'altra, la naturalitat amb què constata que, just entrant al País Valencià, a Vallada (la Costera), «ja parlan català».

El manuscrit d'aquest viatge és contingut en un volumet en quart, format per quatre plec de quatre fulls cadascun, amb un total de 32 folis sense numerar. És complet i no té cobertes. Tot el seu text és d'una sola mà, la d'Anton de Duran. Ho confirma un contrast amb el seu esmentat testament del 29 de juliol del 1805, que va escriure ell mateix i que fou protocol·litzat pel notari.

El manuscrit del viatge és a l'Arxiu Nacional de Catalunya i fou comprat, l'any 2002, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

La transcripció del text ha respectat, ultra els costums d'aquest anuari, les grafies de l'original, que, en casos de topònims, hem completat immediatament després amb el corresponent mot correcte escrit entre parèntesis quadrats i en l'altre text, només en casos ben excepcionals, hem assenyalat amb signe d'admiració dins parèntesis (!). Hem afegit els corresponents sotstítols

en començar cada apartat de la narració. Els casos en què l'original és incomplet han estat assenyalats amb punts suspensius també dins parèntesis quadrats [...]. No hem fet diferència entre el text català bàsic i els paràgrafs escrits en castellà, que de vegades semblen trets o almenys inspirats en algun manual de viatge. La pàgina final amb els comptes assenjala les quantitats en moneda nova, a la qual afegeix la quantitat equivalent en moneda tradicional de lliures, sous i diners; a fi d'evitar confusions (com la de sumar unes monedes amb les altres), hem col·locat l'equivalent en moneda tradicional dins parèntesis normals.

VIATGE A MADRID DE 1784 FET PER DON ANTON DURAN
(Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya,
Col·lecció de Manuscrits, Ms. 42, ff. 1r-31v)

[F. 2r] 1784. Viatge fiu a Madrid en dit any, exint de Barcelona a 20²⁰ abril 1784, ab Dn. Lluís Duran, mon germà, y Dn. Jaume Bassols.

Anàrem ab un cotxe aragonès gran y bo, ab 7 mulas bonas, y fou com segueix²¹.

[20 abril, de Barcelona a Martorell]

Abril. 20. Hisquérem de Barcelona a las 3 y arribàrem a Martorell a las 7, anant a sopar y dormir a casa lo Sr. Joseph Martí, apotecari, los qual nos tractà molt bé de sopar y llits, pues nos ne donà un a cadahú, molt bo. Sopàrem.

[21 d'abril, Martorell, Can Massana, Abrera i Igualada]

21. Per causa del mal camí anàrem per Casa Massana a dinar, havent-i arribat a las 11 ½, exint de Martorell a las 6. En esta casa los RR. PP. augustinos, P. Vicari Provincial, ab sos tres definidós, ab los quals hisquérem al matex tems de Martorell, nos regalaren un capó y un colomí, tot ja cuit, lo que vingué molt bé.

En esta mitja jornada, a l'exir de Martorell, se bolcà lo cotxe dels religiosos y lo nostre se encallà a la baxada d'Ebrera [Abrera], lo que nos detingué cosa de 1 hora.

Nota: que, a més del capó y colomí, dit Rt. P. Provincial y sos tres definidors nos convidaren a dinar y tinguérem dinar espléndido de colomins, capons, gallinas y perdius.

[F. 2v] Hisquérem de Casa Massana a la 1 ½ y, a cosa de mitja hora, bolcà lo nostre cotxe, anant ja nosaltres, molt antes, a peu. Y fou en un paratge bastant perillós, pues fou a la part del barranch. Y fou menester descarregar part del fato per tornar lo cotxe a son centro, a qual maniobra ajudaren los arrieros del cotxe dels religiosos. Y, respecte dels mals camins, pujàrem y baxàrem moltes vegades. Y, trobant-nos una hora antes de Igualada, perdérem lo camí y arrivàrem per una dresera a dita vila, ahont savé-

20. Ms seq maig, *canc.*

21. Nota: la D. vol dir "dinàrem" y, la S., "sopàrem". [Ho transcriu sense abreujar-bo].

rem, anant a peu per una dressera fins a dita vila [*sic*]. Lo cotxe continuà son camí y, causant-nos una gran admiració son retardo, sabérem que estava encallat, a uns [...], en las fangueras ditas las Gavarreras. No havent encara comparegut a las 10, resolguérem anar-nos-ne al llit, havent sabut que tendrían treballs de exir de ditas fangueras.

[22 d'abril, visita a Igualada i viatge fins a l'hostal del Violí]

22. Havent ben sopat y dormit 7 o 8 horas, sabérem que lo cotxe nostre estava encara en las fangueras y que lo dels RR. PP., que havia passat endavant, havia bolcat en la 2ª fanguera. Y, no tenint xocolate y havent anat a visitar als RR. PP., nos instarem molt de pèndrer-[F. 3r]-ne, com ho executàrem.

Seguírem tota la vila. Vérem la iglésia major, que és digne de vèurer-se, y exírem de Igualada a l'haver dinat, a las 2. Y no ocorregué cosa particular en lo camí, que estava malíssim per causa de las grans roderas. Y a las 6 $\frac{1}{2}$ arribàrem al Violí, ahont sopàrem.

[23 d'abril, Cervera, Tàrrega i Mollerussa]

23. Hisquérem de dit Violí a las 5. A las 8 $\frac{1}{2}$ arribàrem a Cervera, ahont prenguérem xocolate ab bons cocs y melindros, detenint-nos-i fins a las 10 $\frac{1}{2}$. Y a las 12 $\frac{1}{2}$ arribàrem a Tàrrega, ahont dinàrem bé en casa Sanou, de ahont partírem a las 3. Y, per haver perdut lo camí los cotxeros, arribàrem a las 8 a Mollirussa [Mollerussa], ahont prenguérem xocolate y dormírem.

[24 i 25 d'abril, de Mollerussa a Fraga, passant pels afores de Lleida i per Alcarràs, i de Fraga a Bujaraloz, passant per Candarnos i Peñalba]

24. Hisquérem de Mollerussa a las 5 $\frac{1}{2}$ y, a las 10 $\frac{1}{2}$, arribàrem a l'hostal dit del Batlle, mitja hora més enllà de Lleyda, ahont dinàrem. Y nos causà gran admiració no quedar-nos a dinar a esta ciutat, en la qual ni menos baxàrem, pensant-nos nos y quedàvem. Hisquérem de dit hostal a las 2 y arribàrem a Fraga a las 7. Y des de Alcarraz [Alcarràs], que dista unas 2 horas de Fraga y és lo últim lloch de Catalunya, no trobàrem ninguna [F. 3v] casa. Y antes de arribar-i se troba una gran baixada que durarà $\frac{3}{4}$.

A Fraga admiràrem que parlassen català y castellà. Vérem la iglésia y, lo dia 25, diumenge, hisquérem de dit Fraga a las [...], havent-i oït missa y pres xocolate. A l'exir se troba una horta bonica, que durarà un quart y, després, comensa terreno de montañas y pujada, que durarà dos horas, después de la qual se troba lo hostal dit de Fraga y se continuan uns grans plans, part cultivat y part herm. A las 12 $\frac{1}{2}$ arribàrem a Candarnos [Candarnos] (lloch bastant ben cituat en una vasta planura), ahont dinàrem, menjant una bona sopa ab llet que allí trobàrem y lo demés que portàvem, que foren pans de Fraga que éran molt bons, etc.

Nota. Que, passat lo hostal de Fraga, trobàrem lo II-Im de Lleyda que se n'anaba a son distino ab uns 8 o 10 soldats que lo escoltàban, diferents altres a caball y, tras del seu cotxe, ne venia altre.

Hisquérem de Candarnos a las 3 y continuàrem per uns grans plans y part de herm, trobant, a 2 horas, Peñalba [Peñalba]. Y arribàrem, a las 7, a Buxaralós, ahont sopàrem. Y comparaguéran una multitud de donas a vèndrer mitjas de estam y de fil.

Nota. Que la aygua de est poble (com la dels llochs antecedents de Aragó) és de bassa y de gust, a mon parèixer, com las ayguas de Tortosa. Aquí y ja a l'en-[F. 4r]-trar a l'Aragó, en lloch de las posts del llit, pòsan uns canissos com los de estènder pansas, en poca diferència. Antes de arribar a Buxaralós se troba una gran bassa y, a l'altra part, una altra encara més gran, que apareixen uns estan[y]s.

[26 d'abril, de Bujaraloz a Villafranca, passant per Osera]

26. Hisquérem de Buxaralós a las 6 y $\frac{1}{2}$ y arribàrem a la Venta de Santa Lucía (ahont dinàrem) a las 10. Està cituada dita Venta en un paratge molt eminent y és la casa molt gran, ab vârios corralz també molt grans. Reparí que tenían las teuladas cubertas ab uns encanissats sobre los quals pòsan terra y teulas. També tenían molts coloms. En est hostel trobàrem pa y vi y vârias altras cosas. Hisquérem de dita Venta a la 1 y, a cosa de las 4, trobàrem un lloch dit Oslera (antes del qual se veuen 2 o 3 llochs) y, a las 6, arribàrem a Villafranca, ahont sopàrem, deixant antes a la esquerra un estany molt gran. Vérem la iglésia, sobre la qual se veuen unas torres molt bonicas y totas de mahons. Aquí nos vingueren si volíam comprar espàrrechs y ne compràrem y menjàrem, bons y barato. Lo hostel és bonich y quartos blanchs y tenen bonas necessàrias.

[27 d'abril, de Villafranca a Saragossa]

Dia 27. Partírem de Vilafranca a las 5 $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Zaragoza a las 9 $\frac{1}{2}$, y deixant antes los llochs de [...] y [...], per ahont passàrem. [F. 4v] Una mitja hora bona antes de arribar a Zaragoza se troba un camí molt ample ab abres grandíssims als costats, y, de tant en tant, és més ample, ab unas mitjas llunas en las quals estan posats uns padrissos molt còmodos. Se veu la Plaza del Mercado, que està a 4 rengleras de balcons. La iglésia de Ntra. Sra. del Pilar està magnífica y en ella se tròban 2 cors a las dos extremitats. Lo altar de la Mare de Déu està de un grandíssim gust, ab columnas de màrmol y, al detràs de dit altar, se adora lo Pilar. Més amunt se tròban dos altars, també de màrmol y grans, la obertura o boca de ells, que és molt gran, estant molt carregada de escultura.

La iglésia de Sant Domingo és també magnífica, a tres naus y columnas al mitg, que, com las del Pilar y de altres iglésias, són quadradas, de guix, a de sobre lo qual, a cada cara, són fetas moltes columnas. La de Sant Caetano també està molt bonica, encara que més petita. La de Santa Engràcia, ahont és lo porxo de los Màrtires, està de grandíssim gust, de una nau ab altars grans en una y altra part. Hy ha en Zaragoza moltes casas molt grans, però [F. 5r] fetas totas de mahons, y sols en algunas de ellas se veuen las portas de pedra. Y, lo que és més de admirar, que totas las grans torres y campanars, que n'i ha molts y de molt alts y moltíssim ben treballats, són de mahons, com també totas las parets de las casas, frontispissis de iglésias, etc.

Nota. La iglésia del Pilar, encara que tant magnífica, és empedrada ab cayrons regulars com moltes altres iglésias, però no la Seo, que està empedrada de màrmol.

[28 i 29 d'abril, Saragossa i d'aquí a la Venta del Rey, passant per Alagón]

28. Estiguérem tot lo dia a Zaragoza y, a 29, hisquérem de dit Zaragoza a las 6 $\frac{1}{2}$ y anàrem a dinar a Alagón, ahont arribàrem a las 11. Passàrem sempre per terras cul-

tivadas y se veren tres o 4 llochs. En esta vil·la vérem la iglésia que fou dels jesuïtas, que és magnífica y en son altar major (en lloch de sant Ignasi, que és retirat a la sagristia) està col·lo-[F.5v]-cat sant Antoni. Y los demás altars estan magnífichs y ben proporcionats. Vérem, també, la iglésia dels monichs, que està també bé, y lo camaril de la Virgen del Niño Perdido, que és molt bonica. També hy ha en dita vil·la 12 o 13 beneficiats y religiosos de Santa Clara, qual iglésia no vérem. Y a tot lo que vérem nos acompanyà, oferint-se a esto, lo Sr. Dn. Carlos Dassi, oficial del Regimiento del Infante, qui se trobava aleshoras ajudant.

En lo hostel de esta vil·la no trobàrem escassament res. Se compraren ous, pa y, ab lo que portàbam, dinàrem bé, però no beguérem vi, pues nos digueren que no valia res.

Nos ne anàrem de Alagón a las 3 y arribàrem a la Venta del Rey o Venta Nueva a las 6, admirant los vastos plans, los olivars, lo cultiu de la terra y lo canal Real, que bordejàrem passant per vârios ponts. Est canal diu té principi a Tudela, en Navarra, té ja 16 lleguas y s'i va treballant. Esta Venta del Rey és infelís y justament en est dia no y trobàrem los amos. Justament luego se ser-i arribats, començà a tronar, llampegar [F. 6r] y plòurer ab gran fúria y repeticions. Y durà la tempestat fins a cosa de las 8. Aquí tenían la gerra de l'aygua, de la qual totom prenía. Lo canal passa detràs de dita Venta, ahont hy ha un pont.

[30 d'abril i 1 de maig, de la Venta del Rey a Hinojosa del Campo, ja a Castilla, passant per Mallén, Tarazona i Àgreda]

30. Hisquérem de la Venta del Rey a las 6 y arribàrem, a las 10, a Mallén, ahont dinàrem. És un lloch bastant gran y a la eminència de ell se alça un gran castell ab 4 torres quadradas que no tenen cosa particular.

Nota. En estos paratges y ja antes se veuen donas vestidas totas de vert y de vermell, etc.

Està ben situat est lloch y sobre unas grans planuras ben cultivadas. És veritat que se veuen poch abras. La iglésia de dit lloch és prou gran y proporcionada. Y fora de dit lloch y ha religiosos franciscanos.

Hisquérem de dit Mallén a las 12 y $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Tarazona a las 6 $\frac{1}{2}$, passant casi sempre per camins deserts y montañosos, menos ana(!) hora antes de arribar-i. Lo hostel és infelís y car. A l'exir de Mallén se veu, a cosa de dos tirs de fusill, un lloch dit Corti o Cortes, que ja és de la Navarra. En dit Tarazona hy ha mercenaris, caputxins y carmelitas descalsos, convents de religiosas, Sr. Bisbe, etc. [F. 6v], y la cathedral no és mala. Y en ella vérem un gran surtidor ab tres grans raigs de aygua. Hisquérem de dit Tarazona a 1 maig.

A las 7 hisquérem de Tarrazona y lo camí fins a Àgreda, ahont dinàrem a la una, és malíssim, sempre pujada y sempre montañas, sens vèurer-se poblats ni casas. Sols, a una hora de haver exit, deixàrem un lloch a mà esquerra. Tinguérem moltíssim fret, anant rodejant sempre la montaña de Moncayo (en la qual se veyà bastanta neu) fins a Àgreda, que és al peu de ella, en un gran fondo rodejat de montañas. Tinguérem la sort que, $\frac{1}{2}$ hora antes de arribar-i, bolcà lo cotxe, lo que nos féu arribar mitja hora més tart. Y, gràcies al Señor que éram dins ningú, prengué lo menor mal, essent de advertir que dels tres vidres sols se'n trencà lo un, que fou lo de la portalera, que tocà la terra, no obstant de anar tots tirats.

Nota. Est poble de Àgreda és lo primer de Castilla la Nueva. Ne hisquérem a las 3 y arribàrem a Hinojosa del Campo, ahont sopàrem, a las 7 $\frac{1}{2}$. Lo camí fou bas-

tant desert y mal dels fanchs. Y, a [F. 7r] unas 2 horas de dit poble, se troba un bosch (no havent-ne trobat altres des de Cataluña) que durarà una hora y que sempre va pujant sobre las rocas. Aquí fou la funció dels gats, que no-ns deixàben dormir.

[2 de maig, d'Hinojosa del Campo a Almazán, passant per Armenada, Zamajón i Alín]

2. Hisquérem de Hinojosa del Campo, ahont ohírem missa, a las 6 $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Zamajón, ahont dinàrem, a las 12, essent tot lo camí ayguamolls y uns fanchs horrorosos. A unas 2 horas de Hinojosa se troba lo lloch de Armenada, en lo qual, tras de ell, se veu un castell ab 8 torres, 2 en cada àngul en distint orde. A una hora de est poble trobàrem lo de Alín. En estos païssos véyam donas que també van ab montera.

A la 1 $\frac{1}{2}$ hisquérem de Zamajón y arribàrem a Almazán a las 6 $\frac{1}{2}$, trobant continuadament fanchs y ayguas molt forts. Est lloch de Almazán és prou grandet. Hy ha convent de mercenaris, de Sant Francesch y de religiosas de Santa Clara. Hy ha també, en la plaza, que és molt gran, un Palàcio, que se coneix ser antich, del Sr. Conde²² de Altamira, [F. 7v] en lo qual se admira unas relíquias ab molts diamants y pedrerias, una de las quals diu ser lo cap de san Estevan Protomàrtir, quals relíquias o adornos de ellas, digué un cert subjecte que allí trobàrem, ésser las millors o dels millors de España, per aver vist los de Toledo, València, etc.

[3 de maig, d'Almazan a Paredes, passant per Baraona]

3. Lo Duero passa sota dit Almazán. A las 6 hisquérem de dit Almazán y arribàrem a Baraona a las 12, essent de considerar que sempre anàrem ab un excessiu fanch y que en est tros de camí se tròben dos o tres pujadas que ja-s pot considerar com estarían, ni podíam nosaltres caminar molt a peu, respecte de dits fanchs. Antes de arribar-i vérem en unas bassas moltes sigoñas, y, des de l'hostal, vérem en un arbre un niu de sigoñas y la una com cobaba.

Hisquérem de dit Baraona a las 2 $\frac{1}{2}$ y lo camí estava tant mal com intractable de fanch, de manera que se anaba sempre ab un continuat perill, ab què nos quedàrem, a las 5, a Paredes, ahont sopàrem. Y a un quart de arribar-i trobàrem comitiva del Sr. Conde de Aranda, lo qual venia després ab la señora ab un cotxe gran [F. 8r] de 6 mulas, lo qual tirà lo vidre y nos féu una gran expressió. Seguían després dos altres cotxes, també molt grans, ab 10 mulas cada hun.

[4 de maig, de Paredes a Girueque, passant per Rebollosa]

4. Hisquérem de Peredes a las 6 y arribàrem, a las 11 $\frac{1}{2}$, a Rebollosa, essent los camins intractables per causa dels fanchs. Aquí dinàrem y, a las 3 $\frac{1}{2}$, nos ne anàrem. Y a las 7 arribàrem a Girueque, ahont sopàrem. Lo camí, encara que mal, no u fou tant com lo de air.

Nota. A l'arribar a Paredes se'ns desclabà la vara del cotxe, lo dia 3, y a l'exir de Rebollosa se'ns desclabà altra vegada, lo que nos detingué tres quarts.

22. Ms Duque, *canc.*

[5 de maig, de Girueque a Heras, passant per Jadraque, Miralcio, las Casas i Padilla]

5. Hisquérem de Girueque (ahont havíam trobat una senyora y un capellà) a las 6 $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Padilla a las 10, ahont dinàrem. A una hora de Girueque se troba, en un fondo, Jadraque, que és bastant grandet, después del qual lloch ve una pujada de uns $\frac{3}{4}$ que no pot ser més mala y la pitjor que hem trobat en tot lo camí.²³ A l'altra part de est lloch, a cosa de 1 quart, se veu un castell bastant alt. Després, a cosa de 1 hora, se troba Miralcio, poblacioneta situada ab una eminència. Y, a distància de una $\frac{1}{2}$ hora, se troba las Casas.

A la 1 $\frac{1}{2}$ hisquérem de Padilla y, a las [F. 8v] 5 $\frac{1}{2}$, arribàrem a Heras, lloch infelís ahont sopàrem. A cosa de 2 horas de Padilla se troba Hita, lloch bastant gran, de 3 parròquias y un convent de dominicos. Y, cosa de hora y $\frac{1}{2}$ después, se troba Zope-trán, lloch infelís, antes de arribar al qual se troba un gran convent de benedictinos que és molt gran y té un grandíssim clos ab abres, etc. Y, passant-i per lo costat, vérem una sigoña que tenia son niu en un de ells y ni menos se mogué.

Nota. Vérem, també esta tarde, viñas encara sens podar, lo que nos causà no poca admiració.

[6 de maig, d'Heras a Alcalà d'Henares, passant per Alobera i travessant el riu Henares]

6. A las 6 hisquérem de Heras y arribàrem a Alobera, ahont dinàrem, a las 12. Y en lo discurs de est camí trobàrem vàrios llochs y una barca per la qual se passa el Rio Henares, en lo q(!). Y tot est camí, com lo de la jornada antecedent, se veu ja cultivat y lo camí de esta $\frac{1}{2}$ jornada és casi sempre pla, sembrat, etc. A las 3 partírem y arribàrem a Alcalà de Enares a las 6.

[7 de maig, d'Alcalà d'Henares a Madrid]

7. Partírem de Alcalà a las 7 y arribàrem a la una, havent plogut ja aquella nit y tot lo camí, y trobat intractables los camins. Passàrem un pont de pedra en lo qual nos feren pagar 2 quartos per cadahú, com també en la barca del dia antecedent.

[Madrid]

[F. 9r] La Puerta de Alcalá está magnífica. Divídise en cinco puertas, de las quales las dos no se perciben por parte de dentro por causa de las filas de árboles que allí están. Síguense inmediatamente, a la hisquierda, los jardines del Retiro, con sus verjas de hyerro y puertas de hyerro, que impiden su entrada. Sigue la calle de Alcalá, en la qual se ve un edificio sólido y grande en el qual, dividido por salas, se mira un gabinete de cosas naturales: peces, aves, brutos, piedras, minerales y otras distintas producciones, las más exquisitas y raras de la naturaleza. Admiran la atención de quantos las ven. Siguen inmediato la Aduana, edificio de cillería muy grande y sólido.

23. Ms después, a cosa de una hora sobre, *canc.*

Del Retiro

Este es un palacio situado a la hisquierda, al entrar por la Puerta de Alcalá. Allí se ven, con abundancia y gusto, caminos tirados a cordel que forman los árboles, habiendo muchos de ellos que, cubiertos por la parte superior con sus ramas, se ve a las espaldas del palacio un grande parterre [F. 9v] con varias estátuas de mármol que le hermocean. Se ve, igualmente, el Juego del Mall, con sus maderas y números que lo caracterizan, muy cerca del qual está un canal que da gusto a la vista. Asimismo, se ve dentro el Retiro un grande estanque dentro del qual nadan los patos. Un grande safareche con barandilla de hyerro en medio del qual se ve una torre, en la qual vimos palomas. Y los peces que había en dicho safareche eran muy grandes.

[17 i 18 de maig, visita a Aranjuez]

[F. 10r]1784. Mayo. 17. A las 6 del matí nos ne anàrem, ab lo Sr. Ardiaca Gene-rés y Dn. Vicente Vizcaíno, Lluís y jo, ab un cotxe, a Aranjuez. Lo camí és molt bo y, la major part de ell, ab arbres a la una part y a altre. Se troba una baixada molt bona a una hora de Aranjuez, después de la qual ja-s tròban uns grans camins ab uns arbres molt frondosos y unas grans hortas. Y, poch antes de arribar-i, passa un per una plassa redona en la qual se fórman 12 camins grans,²⁴ ab grans renglas de arbres molt alts en cada costat. Hy arribàrem a la una.

Los carrers de dit Aranjuez són com los de la Barceloneta, però més amples. La plassa és gran y espayosa, y en ella se veu un gran safreig, espècie de safreig ab una estàtua alta al mitg adornada de vârios altres adornos. A la frente oposada a dita estàtua (pues allà ahont ésta és no hy ha altra frente) se veu, a modo de glorietta, una capella [F. 10v] dita de Sant Antoni, ahont (com també en la Capilla Real) se diuen continuadament missas. També en la part superior de dit Aranjuez, se veu una iglésia de San Pasqual, prou bonica, dels gilitos, que hy tenen també son convent. En dit Aranjuez se veuen treballar los búfalos com los bous y est país és molt fètil y abundant molt de llet.

Lo embarcadero és bo y allí se veuen sinch o sis embarcacions de las personas reals. Los jardins són magnífichs, però en especial los de la Isla (dits aixís perquè se fa dar la volta a ells un bras del cap fins a tornar a unir-se ab lo riu), en los quals se veu la Puerta del Sol, que és un recinto ab canapés u una font de ahont proceeixen molts camins. Segueixen, després, otras fonts de vârios modos y algunas estàtuas, una de las quals representa un que-s trau una espina del peu. En estos jardins (que tenen los camins bastant estrets), com també en altres caminals dels [F.11r] caminals vehîns de est siti, se veuen uns arbres (oms) de una grandària y alsada excessiva. Y són una infinitat los arbres que adórnan est siti.

Antes de arribar a Aranjuez se passa un pont de 28 arcadas en lo qual paga, cada cotxe, 2 pecetas y, a proporció, lo demés. En Aranjuez las ayguas són malíssimas. A la tarde vérem al príncep y a la princesa passejar-se a peu en los jardins dits del Príncipe y en lo embarcadero, y, després, ab cotxe, en los mateixos jardins y en la ,calle' dita de la Reyna, que és un llarguíssim caminal ab uns grandíssims arbres [F. 11v].

24. Ms y, *canc.*

18 mayo 84. Estiguérem en dit Aranjuez anant veyent las cosas y fórem convidats a dinar ab lo Exm. Sr. Patriarca, lo qual nos donà molt [*sic*] un dinà molt delicat ab bons vins y, després, cofè excelent. Y, a l'últim del dinar, portaren a cadahú una espècie de vas de cristal ab son plat y aygua calenta dins. A la tarde anàrem a passejar y lo Sr. Exm. Patriarca nos hy vingué a trobar a las Huertas de la Isla, admirant los grans arbres y caminals que allí se tròban.

[19 i 20 de maig, d'Aranjuez a Toledo]

19. A las 12 partírem de dit Aranjuez y arribàrem a Toledo a las 6. Esta és una ciutat situada en una gran altura. S'i veu lo Alcàzar, qual edifici gran y quadrat, essent sols treballat de escultura sols un dels costats. Se veuen uns grans claustros y, al capdemunt de ells, una grandíssima escala ab 3 rams, essent de admirar que las pedras de cada escaló són de una pessa.

La cathedral està bona. És a 5 naus, de las quals las dos immediatas a las parets són més baixas. Lo cor és gran y, a l'entrar-i, per la part de baix, [F. 12r] sobre los costats y ab una altura competent, se veuen dos orgas dorats, havent-n'i altre de més gran enfrente de la porta del costat. Lo cor de part de fora, com també tot lo detràs de l'altar major, és cuberta de sants petits de màrmol y de altrás figuras, començant per las de la Bíblia. Y ditas figuras són també doradas. Detràs de dit altar major hy ha una claraboya que dóna en un altre altar que és al detràs de dit altar major, de màrmols y bronses, ab una marededéu vinguda de Gènova (de màrmol). Y en dit altar hy ha unas oberturas per donar llum a una pessa que hy ha entre un y altre altar. Y esto és lo que se diu El Transparente de Toledo. Dita cathedral està enllosada ab cayrons grans de màrmol blanchs y negras, tot interpolat. Lo altar de Ntra. Señora del Sagrario és de màrmols y molt bo, y tras de ell hy ha un octògono, també de màrmols, ahont estan col·locadas vàrias relíquias. La sagristia és gran y [F. 12v] espayosa. En ella vérem 4 globos grans de plata representant las 4 parts del món, ab los animals corresponents per sostenir-las. Vérem també la custòdia, que és molt alta, rica y ben treballada. Y lo vestit de la Mare de Déu és gran y tot cubert de perlas y pedras preciosas, cosa riquíssima y riquíssimament treballada. També se veu lo altar de San Ildefonso, circuit de vàrios mausoleos que cosisteixen en un gran quadro de San Ildefonso, de màrmol blanch ricament treballat, ab dos columnas al costat de màrmol o altre pedra de color casi obscur, las quals estan totas ralladas²⁵ ab rallas doradas, lo que està magnífich, corresponent a est aparato lo demés de l'altar. A l'altre part del cor, en la paret de la iglésia de part de dins, se veu un sant Christòfol de una grandària exorbitant, que diuen ser de gran primor. Al peu de dita iglésia és una capella dita Musàrabe, en la qual se celebra missa tots los dias ab estos [F. 13r] ritus, y són 28 o 29 capellans. A l'altre part de dita capella, ab un rextat de ferro y ab vàrios altres adornos, està col·locada la pedra sobre la qual baixà Nostre Señora per donar la casulla a san Ildefonso.

En esta iglésia hy ha unas capas magníficas en las quals apar hy ha galons com en las altres, essent de admirar que són solament teixits ab varietat de flors.

Los claustros, als quals se entra per la mateixa iglésia pujant 5 o 6 escalons, són molt espayosos, y un costat y part de altre de ells són pintats al fresco en forma de quadros la història de santa Leocàdia y de santa [...], essent de admirar lo primor de

25. Ms y dins la, *canc.*

estas pinturas, que són fetas per los pintors Mayelle y Bayeu, de manera que diu dónan, per cada un de estos quadros, que fins ara són 7, 40.000 rals.

20. Nos quedàrem a Toledo.

[21 *de maig, de Toledo a Aranjuez*]

21. Partírem de Toledo y arribàrem, a las 11, a Aranjuez, ahont nos detinguérem a la tarde per certa contingència del volanter.

[22 *de maig, d'Aranjuez a Madrid*]

[F. 13v] 1784. 22 maig. Partírem de Aranjuez y arribàrem a Madrid a las 10 ½, entrant per la Puente (que és magnífich, de pedra picada, molt gran y al mitg del qual està, en una part, san Isidro y, en altre, santa Maria la Cabeza, tot de pedra) y Puerta de Toledo, que no té res de particular.

[*Madrid*]

El Palacio Nuevo de Madrid es magnífico. En medio de él se ve un gran patio que circuyen unos claustros con sus colunas y cubiertos con vidrios por la parte superior, iguales al piso de dicho palacio. Los cantos o extremidades de las paredes que forman las puertas son de mármol de colores exquisitos. Un salón hay adornado su techo con figuras y otros primores de China, trabaxados en la Casa de la Xina del Retiro. Hay una inmensidad de quadros en todo el palacio, quales primores indican sus autores (Mens, Rafael, etc.). En los techos se ven unas pinturas excelentes (ahunque algunas pinturas están indecentes). Se ven, entre otros quadros, un San Pedro y un Sumo Pontífice Clemente XVI, cuyo trabaxo es de solos texidos. En el Quarto del Rey se ve un Ecce-Homo de trabaxo mosaico, regalos, estos tres, de los sumos pontífices. En el Salón de [F. 14r] Embaxajores se ven 10 espejos de magnitud exorbitante trabaxados en La Granja, y, sobre las cornisas, se van viendo las figuras de todas las naciones. Las cortinas de dicho palacio, a más de ser muy buenas por lo rico y sólido de su trabajo, son trabaxadas en Talavera de la Reyna. La escalera de dicho palacio es magnífica y no he visto de igual. Dicho palacio, por uno de sus lados, se va engrandeciendo y se ha de engrandecer, dísese, por el otro.

La Armería del Rey, que está junto al palacio nuevo, és una sala molt llarga en la qual se veuen moltas armas dels reys y altres personatges il·lustres de España, y los reys mateixos se veuen a caball, ab las pròpias armas que portàban, allí las espasas de vèrios reys, del Gran Capitán, de Bernardo del Carpio, del Cid Campeador, vestits de Índias, de Motezuma, etc., sabres, alfanges de moros, turchs, &c., varietat de escopetas, una de las quals de 18 tirs, &c., de pistolas xicas y de raras invencions, dardos, archs, javelotes y una infinitat de cosas ra-[F. 14v]ras, ricas y curiosas, lo cotxe y lli-tera de Carlos V.

[27 *de maig, de Madrid a l'Escorial*]

Maig 27. Partírem de Madrid a las 6 y, a las 12 (és veritat que anàbam a un pas molt regular), arribàrem a Galapagar, ahont dinàrem. Hisquérem de Galapagar a las 3 y arribàrem a l'Escorial, ahon sopàrem, a las 5.

És de notar que lo camí de Madrid a l'Escorial és magnífich, no obstant de ser entre montañas, però és molt desert pues sols se troba, a unas 2 horas de Madrid, un lloch infeliz dit las Rosas, y, fins a l'Escorial, fora las casas de las postas, no-s veuen casas y molt poch arbres, menos cosa de una hora antes de arribar a l'Escorial, que-s passa entremitg de uns boscos de alsinas molt bonichs.

La casa y jardins del Príncipe, en lo Escorial, és cosa digna de veurer-se. Se divideix la casa en vârios quartets y una sala bastant gran, cada un dels quals quartets y sala està tan ben adornat ab tanta varietat y hermosura de satins y altres robes [F. 15r] de seda que cobren las parets, cadiras y taulas (que són de màrmol y, las fustas, doradas ab exquisits primors) ab tals pinturas, dorats y perfils en los sostres, ab tanta varietat de quadros exquisits, que apar lo art no ha pogut arribar a més en lo curt recinto de esta casa, que per totas parts té las exidas y correspondèncias competents. Lo jardí, per la part del devant, està fet a modo de amfiteatro, ab un sortidor al mitg rodat de un parterre, y a ell se ix per una galeria de dita casa en la qual se veuen unas columnas enfrente de las quals, com també als costats, a l'entrar a est jardí, se veuen una reixas ricament treballadas. Y, des de dita reja oposada a las ditas columnas, se descobre un gran caminal ab arbres grans en un y altre de sos costats. Lo altre jardí de dita casa, que mira a la montaña, està adornat de un safareig al mitg, en lo qual se veuen peixos de vârios colors, y, més amunt, de una cascada molt natural ab vârios parterres de distints dibuxos y arbres fruyters, en quals jardins se està encara treballant.

Nota. Que las ayguas de l'Escorial són bellíssimas de gust y fortalesa.

Nota. Que lo gran edifici de l'Escorial està arri-[F.15v]mat a unas montañas y molt lluny de otras poblacions.

Lo edifici de l'Escorial és casi quadrat, tenint lo frontis a la part de la montaña. De las extremitats de est edifici se àlsan 4 torras que lo hermoséjan. Dit frontis concisteix, en la portalada del mitg, en lo primer estat de la qual se veuen 8 columnas grans de pedra y 4 més de petites, en lo 2n., sobre de las quals, en un ninxo, se veu un san Llorens. Entremitg de dita portalada y extremitats del frontis, en una part y altre, se veu com altre portalada ab sos capitells, ab que cada frontis té, esto és, lo de la portalada principal y son oposat, 5 rengleras de oberturas, una sobre altra, de 30 oberturas cada una, y los altres 2 costats costats(!), las mateixas 5 rengleras de 29 oberturas cada una, a més de que, en cada part de torre que dóna a cada frontis, se veuen 4 rengleras més de 3 oberturas cada una.

Nota. Que, a l'anar a l'Escorial, tinguérem un dia de un grandíssim fret y vent, com al mitg de l'hivern, però després se sossegà a mitja tarde, que la féu molt bona.

A l'entrar a la porta principal se descobra un gran pati y, enfrente, 6 estàtuas grans de pedra, y són de reys, de profetas de Israel y seran de la alsada de dos hòmens.

La iglésia és a 3 naus, però la del mitg pren tot lo altar major y cor. Sobre, en est, se veu la Glòria pintada y altres quadros de gran primor. També s'y veu [F. 16r] un faristol molt gran, la major part de bronse, posat de tal manera que una criatura lo pot fer girar. Las cadiras són de fustas exquisitas y estan molt sèrias.

Per pujar a l'altar major se pújan 12 graons de màrmol y després se'n pújan altres. Lo sacrari és de pedras exquisitas y de grandíssim valor. Dit altar major és de columnas de màrmol, unas sobre altres, enmitg de las quals hy ha quadros magnífichs, y, als costats, estàtuas de bronse doradas. Als costats de dit altar major són dos mausoleos, de Phelipe II y de Carlos II, ab estàtuas de bronse dorat.

Tots los techos(!) de dita iglésia són pintats per los més excelents pintors. Los 2 altars immediats a l'altar major són plens de relíquias admirables, axís per la varietat

y excelència de ellas com per la varietat de adornos de pedras preciosas, plata, or y treball exquisit que las contenen.

La escala per baixar al panteon és de màrmols de Tortosa etc., y dit panteon, en lo qual se veu al mitg un salomó magnífich de bronse dorat, és de un grandíssim primor, tot de màrmols y altres adornos.

La estructura de la iglésia és de un treball sòlido, tot pedra ab vârios arcs y columnas, y, las del mitg, són enclavadas en uns espais grans de mamposteria (són 4), als costats dels quals se fícan altars ahont se celebra.

Sota del cor hy ha un primorós rextat de [F. 16v] ferro, y se veu lo primor de l'art, pues se susté dit cor, no sobre algun arch, ni sobre pedras, que apar ser un enrejolat.

La sacristia és gran y espayosa y en ella són de admirar la varietat de quadros dels millors pintors (com, també, en tot lo restant de dit monastir). La custòdia, que es obra única de or, esmalt y pedrerias, ahont està guardada la sagrada forma, y lo quadro de quant se féu la professó per col·locar-la-y.

Los claustros són grans y s'y veuen las millors pinturas al trempe, com també a la bòveda y cornisa de la escala, que és magnífica y cada escaló de un sol tros.

La llibreria és molt gran, adornada de hermosas pinturas y retratos, y s'i veuen, també de màrmol, los caps de Ciceró y de Sèneca. Sobre una taula és Carlomagno y tota la sua descendència, que són unas figuras de plata de cosa de un palm sobre unas graderias de filigrana. Sobre altre taula se veu un rey de plata ab las insígnias y armas que portava. Sobre altra, la pedra iman. Se veu, també, un llibre de pergamí ahont són pintats ab los colors més vius vârios fruits y fullas de arbres, y altres ahont és pintat ab figuras de or y colors exquisits, a lo antich, lo Apocalipsi.

Las campanas del sim-[17r]-bòrio tòcan ab música y un sol las toca fent anar las mans y peus.

A més de las relíquias se han dit, se entra en altre quartet ahont se'n veuen de molt exquisitas, un llibre escrit per sant Agustí, 3 per santa Theresa y los tinters de esta santa, y tantas altres relíquias, quadros y imatges, que seria impossible explicarlas.

La llibreria dels llibres de cor és cosa del major primor y cost. Són 200 y tants llibres que estan cadahú en son ninxo, ab sos adornos de or y colors, en sos paratges. Y en cada hun de dits llibres entra una arroba de bronse y una unsa de or, y al peu de cada hu hy ha una rodeta perquè se puga tràurer ab més facilitat.

Lo sostre de la sagristia, y vârios altres sostres, és de pinturas, com si fossen cosa de miniatura, de vârios colors molt vius y de un treball exquisit.

Tot lo piso de la iglésia, cor, tribunas, claustros y de altres paratges és de quadrats de màrmol blancs y negras.

És de notar una ymatge de Christo Senyor Nostre clavat a la creu que és sobre la portada de la iglésia y se veu dels claustros enfora. Y, també, los 6 reis y profetas, que tindran 2 alsadas de un home regular, y lo setro sol, que és daurat, diu pesa 1@.

[28 de maig, de l'Escorial a la Venta de Santa Catalina]

[17v] 28. Hisquérem de l'Escorial, ahont dinàrem, a las 2 y arribàrem, a las 6 ½, a la Venta de Santa Cathalina, ahont sopàrem. Lo camí és entre boscos. A unas 2 horas se troba lo lloch de Guaderrama. Y vérem sovint tórtolas y altres ausells als quals se'ls hauria pogut tirar des del volant, y, també, ciervos(!), dainas. De est és situat a l'entrar en unas montañas bastant [F. 18r] àsperas, en las quals se veuen molts pins borts

y de totas parts se senten xorriar las ayguas, de manera que apar ser aquells paratges de Cathaluña serca la Cerdaña, com la font de Sant Tou. La molina de los ayres, per consegüent, y las ayguas són bellíssims.

A l'Escorial nos donaren arròs ab llet per postres, que estava molt bé, y en est hospital nos donaren per sopar sopes ab llet, etc.

[29 i 30 de maig, de la Venta de Santa Catalina a La Granja]

29. Hisquérem de la Venta de Santa Cathalina a las 5 ½ y arribàrem a La Granja a las 11, havent passat sempre per boscos de pins borts, y pujat cosa de 2 horas y, lo demés, baixat, trobant encara, al pujar, congestas de neu. Y lo últim de la pujada, que és més dreta, diuen lo Rebertón.

Deixàrem a Balsaín (que és a una mitja hora antes de arribar a La Granja) un palàcio antich casi tot dirruït. Se entra en dit siti per unas grans rejas de ferro, part doradas, que dónan a una gran plassa, fent tres portas. En esta plassa se veu, al frente, la col·legiata y los balcones dels costats són ja del Palacio del Rey, lo qual té la fachada a la part esquerra de dita plassa.

La iglésia de la col·legiata és molt bonica, lo altar major, de màrmol ab un grandíssim quadro y dos altars en cada costat. Al frente de dit [18v] altar major és ficat lo cor y, sobre de ell, de part a part, és la tribuna de Palàcio, sobre de la qual és com altre tribuna o corredor per las camaristas. Las mitjas taronjas y cúpula estan adornadas de pinturas, ab embutits y floratges dorats als costats.

A la una cara del Palàcio dóna un parterre molt gran ab estàtuas de màrmol y gerros, y, a la extremitat, la Fuente de la Fama. Las figuras de esta Fuente, com també las de las altres, són totas de bronse y treballadas ab los majors primors.

La fachada principal del Palàcio, que és a la part de tremontana, és adornada ab columnas y estàtuas y segueix un gran parterra ab estàtuas y gerros de màrmol als costats, y després va pujant y, al mitg, fa una cascada a diferents escalons, després de tot lo qual se segueixen dessobre altres fonts, estàtuas de bronse y una glorieta. Se tròban a la part esquerra de est parterre altres fonts, la de l'Avanico y altres, y després la de Neptuno, que és grandíssima, y los caballs y altres figuras de grandíssim primor, y sobre de esta se veuen també altres fonts en una mateixa seguida. Seria per de-[F. 19r]- més voler fer descripció de cada una de las fonts. Sols diré que las principals són la de la Fama, Los Baños de Diana, que dóna moltíssima aygua, tant per las figuras, gerras y animals que són en la cascata com també per las figuras que són en lo pla o safreig. La de Las Ranas, que està circuïda de hòmens transformats en granotas, que són moltíssimas y cada una de ellas té son surtidor, sens las que se veuen al mitg. La del Canastillo, que fa diferents variacions en lo modo de tirar las ayguas. En fin, no és creïble lo primor, cost y diversió de estas fonts (y de las que ometesch) quan van las ayguas.

Lo demés del jardí són caminals hermosos que fórman varietat de camins y, en moltas parts, posat un en una plassa ne fórman 8, com sucsoheix en la Fuente de las 8 Calles, ahont se veuen com 8 altarets y, devant, una estàtua de bronse ab un recipient al devant, y vàries altres figuras als costats, y, devant de esto, un safreig de màrmol ab uns nois de bronse als custats que també tíran aygua per unas ocas que tenen a la mà. En estos jardins també hy ha laberinto y [F. 19v] joch de Mall.

Lo Palàcio no cap més en punt de pinturas, màrmols y altres adornos, però, principalment en el Quarto Baxo, se veuen primors de l'art de estàtuas dels grechs y

romans, de màrmols, però dos en especial dels 2 primers emperadors, columnas de màrmol, vasos de pòrfido, pinturas y altres curiositats que arrebàtan.

La iglésia dels Dolors de dit siti, encara que petita, és molt bonica. Té 8 altars, sens lo major, 4 dels quals són als 4 costats de un òbol fa per crusero dita iglésia, essent sas extremitats 2 portas.

Altre iglésia hy ha, dita del Cristo del Perdon, la que és més gran y molt proporcionada. En ella se veuen 2 altars de màrmol, un de Ntra. Sra. de la Soledat y, altre, de un Ecce Homo, tots de màrmol, que féu fer la reyna Bàrbara.

30. Nos quedàrem a La Granja. Vérem córrer las ayguas, a lo que havia acudit molta gent.

Nota. En La Granja vérem las donas jugar a botxas, però de altre manera, ab truchs molt grossos.

[31 de maig, Segòvia]

[F. 20r] Maig. 31. Partírem de La Granja a las 5 $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Segòvia, ahont dinàrem, a las 7 $\frac{1}{4}$. Aquí és de notar lo Alcàzar, que és un grandíssim edifici de unas parets molt gruixudas y sols accessible per medi de un pont llevadís des del qual mirar la terra fa horror. Vérem vàrias pessas (en las quals és de admirar los sostres, disti[n]ts [?] en lo treball, que de tots és primorós y com si lo artífice lo deixàs actualment) en una de las quals estan, de bulto, pegats a la paret sota lo sostre, los Reyes(!) de España. La habitació dels cadets de artilleria (que diu són més de 100) és en unas grans salas, tenint cada hun son llit y una calaxera ab llibreria y una cadira al costat.

La cathedral és a 3 naus y, mirada per detràs, descobre, a 3 ordes, 3 baranas distintas treballadas a lo antich, ab vàrios altres primors de la obra. Lo campanar és molt alt y ample, y treballat del mateix treball y en ell se veuen, en distintas alturas, balcones. Dins, antes de arribar al crusero, hy ha 5 altars a cada part que tenen las oberturas molt grans, y molts de ells són paral·lels a l'altar major, alrededor del qual continuan las capellas, encara que no tant grans com las altres, menos 2, la de la esquerra, en [F. 20v] la qual se veu al costat de un gran panteon de màrmol ricament treballat, y la altre oposada, que és molt gran, ab un altar dorat y molt bonich. Per passar des del cor (sobre del qual, als dos costats de ell, se veuen 2 orgas grans, doradas de part y altra) a l'altar major hy ha dos barandillas de ferro part doradas. Y, antes de entrar a dit altar major, hy ha 3 grandíssimas rexas, la major part doradas, y sobre de las quals se veuen sants de plata o bronse, essent també del mateix modo las demás rexas dels altars. Dit altar major és tot rodejat fins dalt de vellut carmesí ab galons. Lo altar és de màrmol (com també las barandillas antes de pujar-i), consistint en 4 columnas, enmitg de las quals 2 sants de màrmol blanch. Segueix la cornisa y, sobre de ella, uns àngels grans també de màrmol blanch, sobre de la qual segueix altre espècie de altaret y, dessobre, angelets ab trofeos, també de màrmol blanch.

Nota. Los ròssechs dels escolanets són molt llarchs, que tindran més de una cana, y los senyors canonges van ab sobrepellís y uns bonetes que en sos extrems tindran 1 palm y mitg.

[F. 21r] Lo pont és obra magnífica y concisteix, allà ahont és més alt, en unas arcadas moltíssim altas y estretas, anant disminuint lo gruix a medida que se va alsant. Y sobre de estas arcadas n'hi ha altres més primas e iguals, sobre de las quals passa la aygua per lo abast de la ciutat, venint dita aygua de Fonfría, que distarà de 2 a 3 horas.

La Cueva de San Domingo és molt fonda y causa devoció la imatge del sant que és dins, a la qual bàixan tots los dias los religiosos.

Segòvia apar està dividida en distints trossos, pues una part és alta y se'n veuen altres parts més baixos, y a l'altra part del riu se veuen molts convents de gerònims y altres moltes casas. Las casas, per lo general, són fumadas, baixas y vellas. La plassa és prou gran, ab distintas rengleras de balcones, y, en part de ella, tot és fusta.

Notas. Las donas de Segòvia, San Ildefonso y vehinats van ab monteras en las quals pòrtan una espècie de botons com unas nous xicas de xiprés. Van honestas y descusit de part de dins las junturas dels brassos, lo que també pòrtan molts hòmens, part dels quals se'n veuen ab uns vestits de mitg [F. 21v] cos de cuyro fort com uns armats.

Nota. En estos paratges se veuen hòmens que càptan, tenint en las mans uns bordons de plata.

Nota. Los escolans de San Ildefonso van vermells ab becas blavas, que fan una trista figura.

[1 de juny, de La Granja a Galapagar]

Juny. Juny(!). 1. Partírem de La Granja a las 7 y arribàrem a la Venta de Santa Catalina, ahont dinàrem, a las 12. A dos horas de distància se troba una casa ab una font que diuen Fonfría.

Est matí tinguérem cosa de ½ hora de pluja al passar la montaña, la que repetí després en dita Venta, ahont feya fret, com també al passar la montaña. Y encara passàrem neu. Partírem de dita Venta a las 3 y arribàrem a Galapagar, ahont sopàrem, a las 7 ½, havent trobat lo camí molt moll y ple de aygua, y vist moltes tórtolas que anàvan devant del volant.

[2 de juny, de Galapagar a El Pardo]

[F. 22r] Juny. 2. Partírem de Galapagar a las 6 y arribàrem al Siti del Pardo, ahont dinàrem, a las 11, essent digne de nota que, cosa de hora y mitja antes de arribar-i, se trobaba molta cassa de cunills, perdius, llebres, vàrios ausells y mols venados, paletas, siervos(!) etc.

Est Real Palàcio és tot rodat de un fosso, ab 4 torras, una a cada costat, y 4 portas al mitg. És arrebussat y pintat com ladrilla(!) vermell ab rallas.

Lo Sant Christo dels Caputxins del Pardo és una imatge devotíssima.

En est siti dónan menjar tots los dias als senglàs, dainas, venados(!), etc., y prou se'n veurían uns 50 de cada espècie en los dias hy estiguí.

[10 de juny, processó de Corpus a Madrid]

10. Corpus. Professó de Corpus de Madrid. És al matí y ix de la parròquia de Santa Maria a l'altra part de Los Reales Consejos, a cosa de las 10, y se acabarà a cosa de la 1.

Notas. Los religiosos no càntan, lo que sols fan los capellans immediats al Santísim, lo qual pòrtan en un tabernacle 8 capellans, y després segueix lo tàlem, que pòrtan també 8 capellans.

Van, en primer lloch, los de l'hospici, ab uns gambetos amples, llarchs y pardos, y una espècie de balona que los baixa fins al ventre. Segueixen uns nois de [F. 22v] misericòrdia, també ab vestits pardos y balonas, y una coroneta al cap, y estos càntan.

Hy ha unas, que diuen Mongas de las Cruces, que ho pòrtan las parròquias y ve a ser un silindro de uns 3 o 4 pams de diàmetro vestit de roba, sobre lo qual se alsa la creu.

Uns, vestits de cardenal, vermells ab una espècie de pectoral, y perruca ab bossa. Y segueixen altres vestits del mateix ab uns capirotos blancs.

De tant en tant, a la seguida dels religiosos, va un Alcalde de Corte, precedit de molts aguasils. Detrà de Nostre Señor vénen los consells y segueix molta tropa.

Tot lo curs està guarnit de tropa, que no déixan passar mentres passa la professó. La plassa Mayor està guarnida de caballeria.

Antes de cada bandera (que són molt més baixas que las de Barcelona) ve un pendó fet com un ganfaró, que molts són brodats de or y, altres, de seda, molt bonichs.

Pòrtan també, de tant en tant, uns paners que diu són per deixar los siris en cas se'n vullan anar.

[F. 23r] Las comunitats diu se'n van a sos convents antes de entrar a la iglésia de ahont són eixidas.

[14 de juny, de Madrid a Ocaña, passant per Valdemoro]

Juny. 14. Hisquérem de Madrid a las 6 y arribàrem a Valdemoro a las 10. Y lo noy plorà un poch per lo camí. Allí dinàrem y, a las 2, partírem. Y arribàrem a Ocaña, ahon sopàrem, a las 8 $\frac{1}{2}$.

Lo camí des de Aranjuez²⁶, que dista unas 2 horas, és sempre pujada y se veuen molts cunills. Sobre Aranjuez, a cosa de una $\frac{1}{2}$ hora, se veu un gran estany (més gran que-l de La Granja) que-n diuen el Mar de [en blanc], de un lloch que és allí desobre. Se veu dins dit estany una isla(!) y, fora de ell, ruínas de unas casas o Palàcio dels reis, ahont diu véyan las diversions de combats navals o altres.

Per arribar a Ocaña hy ha una gran pujada, si bé lo camí és nou y molt bo. En dit Ocaña diu hy ha una font de gran primor y antiguitat. Allí és el Colegio de Caballeros Cadetes, los quals tenen 5 uniformes, Cuerpos de Guardia, patrullas, centinellas, etc. Allí aprenen las matemàti-[F. 23v]cas, història, exercici, pujar a caball, música, etc. De 4 en 4 dias estan de guàrdia y dormen com en los Cuerpos de Guàrdia, sobre la fusta y una capa.

Vallgornera ja-ns havia enviat a l'hostal 4 colomins y un plat de natilla, tot molt exquisit. Nos acompanyà a seguir-o tot y després nos vingué a veurer a l'hostal, y encomanà memòrias per la tia y de saber què notícias de su hermano(!) Antònio, C. Solà, Suñer, Saletas, casa, etc.

[15 de juny, d'Ocaña a Quintanar de la Orden, passant per Villatoba i Los Corrales]

15. A las 4 $\frac{1}{2}$ hisquérem de Ocaña y, a cosa de 2 horas, trobàrem un lloch dit Villatoba. Lo camí és molt bo, pla y ample, y se pàssan oliveredas y, després, bosquets de alsinas molt baixas. Y a las 11 arribàrem a un lloch dit Los Corrales, ahont dinàrem.

A las 3 $\frac{1}{2}$ hisquérem de Los Corrales y, a las 7 $\frac{1}{2}$, arribàrem a Quintanar de la Orden, ahont sopàrem. Lo camí és molt bo, pla, gran y dret, però a una part y altre hy ha pantanos y alguns sembrats, y se comènsan a veure molins de vent. No-s veuen casas y en Quintanar nos digueren que un o dos dias antes ne havían combregat 10 de una vegada. Vérem la Virgen de la Piedad y prenguérem llimó gelat en casa un valencià.

26. és se, *canc.*

[16 de juny, de Quintanar de la Orden a El Provencio, passant per La Mata de la Cuerva, Santa María i Pedernoso]

16. Hisquérem del Quintanar a las 4 $\frac{1}{2}$ y arribàrem a Pedernoso, ahont dinàrem, a las 10, havent trobat a unas 3 horas al lloch de la Mata de la Cuerva²⁷, ahont an-[F. 24r]-tes de arribar-i ja-s descobren 15 molins de vent, y, a cosa de una hora después, Santa Maria, quals llochs són grandets. Y²⁸ a una hora de haver exit de Quintanar se veu y se deixa a la dreita lo celebrat lloch del Toboso, sota del qual se veyá com un gran mar. Lo camí és nou y molt bo, però, respecte que estàban adobant-lo, nos tinguérem de desviar de ell y fou bastant dolent. Molta part de est camí se veu ben cultivat. Blat, oly, viñas, vi, éran los fruits principals. Est matí tinguérem un ayre molt fresquet, que a penas sentírem calor, a diferència del dia antecedent.

En Pedernosa hay una gran fábrica de salnitre.

De Pedernoso hisquérem a las 4 y arribàrem a El Provencio, ahont sopàrem, a las 7 $\frac{1}{2}$. Hy ha un riu dit Záncara. És de advertir que, essent lo camí molt bo y dret, teníam a vegadas de deixar-lo per estar espatllat. Y és digne de notar la gran plana se veu, que de unas parts y altres no se'n veu la fi.

[17 de juny, del Provencio a Roda, passant per Minaya]

17. Hisquérem de El Provencio (mal hostel) a las 4 y arribàrem a Minaya, ahont dinàrem, a las 9, continuant sempre la mateixa planura.

Lo hostel de Minaya és molt gran, té molts quartos y un grandíssim pati, y, lo que no havíam trobat encara, 5 secretas molt bonas ab sas portas; però (lo que apar no prometia las circunstàncias dalt expressadas) no tenen en ell res per menjar y tot se ha de anar a buscar. [F. 24v] Antes de arribar a Minaya se troba una gran pineda de pins verts.

A las 3 $\frac{1}{2}$ ²⁹ partírem de Minaya y a las 6 $\frac{1}{2}$ arribàrem a Roda, ahont sopàrem, y allí vérem la professó de Corpus (del cap d'octava). Y després vérem exir Nostre Amo, però sols portàvan un siri. La iglésia és bona y hy ha 16 columnas rodonas bastant grans.

[18 de juny, de Roda a la Venta del Rincon, passant per Albazete]

18. Hisquérem de Roda a las 3 y arribàrem a Albazete, ahont dinàrem, a las 9 $\frac{1}{2}$, continuant sempre la mateixa plana. Se troba, a 3 lleguas, lo lloch de La Gineta, en lo qual se veu un campanar molt bonich, com també lo de Albazete, que és vil·la y molt gran, en la qual se tròban 2 convents de religiosos y dos de religiosas.

Nota. Albazete y La Gineta és ya del Reyno de Múrcia.³⁰

Hisquérem de dit Albazete a las 3 y arribàrem a la Venta del Rincon, ahont sopàrem, a las 7, essent digne de nota que, a unas 2 horas després de Albazete, se acaba la gran plana y se entra en unas colinetas(!) de romanins, de ahont véyam córrer las per-

27. Ms y a, *canc.*

28. Ms antes de, *canc.*

29. Ms arribàrem, *canc.*

30. Ms R. de Múrcia, *al marge.*

dius. Y esta tarde, antes de arribar y después de arribats a l'hostal, tinguérem una gran tempestat de tron[s], llams y pluja. En dit hostal del Rincon no-s troba res, sí sols una font, o sia, conducto de aygua, bellíssima, ahont baixàrem ab lo senyor ardiaca. Dit hostal és del Sr. Dn. Joseph de Aro, cavaller que diuen ser molt rich y que [F. 25r] habita immediat a ell.

A l'haver exit de Albazete y antes ja-s veu, sobre una eminència, la ciutat³¹ de Chinchilla, que apar és molt gran y se va acercant a ella, deixant-la a mà esquerra, y a una ½ llegua de dit hostal.

[19 de juny, de la Venta del Rincon a Almanza, passant per Bonete]

19. Hisquérem de la Venta del Rincon a las 4 ½ y arribàrem a Bonete, ahont dinàrem, a las 10, trobant molt fanch per tot lo camí, que és prou dolent, passant casi sempre per rocas y montañetas y trobant solament, cosa de hora y ½ antes, un lloch dit El Vilar. En est hostal ni sols trobàrem vi.

Tinguérem un dia molt bo y partírem a las 1 ½, tenint també molt mal camí fins cosa de un quart antes de arribar a Almanza, en què se descobra un gran castell al peu de la qual està la ciutat, ahont arribàrem a las 6 ½, essent de notar que, a 3 horas de haver exit de Bonete, a la esquerra, se déixan unas montañas com las de Monserrat, excepto que no tenen aquellas puntas. Y, a mà esquerra, a cosa de ½ hora de Almança, se veu una gran paret ab uns 12 o 16 escalons de montaña que té similitut ab la pexera de Ribellas³² y tindrà de gruix uns 25 a 30 pams, qual paret deté las ayguas de un gran estany y, al peu y al mitg de ella, se veu una porteta per conduir [F. 25v] las ayguas a Almanza, en la qual las casas no tenen cosa de particular y la major part són sota teulada.

La iglésia principal, dita Santa Maria, és antigua, especialment la portalada. És de una sola nau ab vârios archs que divideixen las capellas, una de las quals, a la esquerra, és molt bonica, contenint 4 altres capelletes als costats y essent dorats los plafons y techos(!) de la cúpula. Dita iglésia és blanquejada novament y los perfils pintats de color entre blau y groch. Lo campanar està de gran gust, ab pilastres y columnetas de mahons al costat. Lo cor està al capdevall de la iglésia y és molt bonich. En dita ciutat se veuen molts armas sobre los portals y fa colp lo gran y mitg dirruit castell sobre roca, a la falda del qual se va extenent la ciutat.

[20 de juny, d'Almanza a Xàtiva, passant per Vallada]

Reino(!) de València. 20. A las 4 ½ hisquérem de Almanza y, a las 12, arribàrem a Vallada, ahont dinàrem. Y, a 3 horas de Almanza, se troba un hostal dit la Venta del Puerto, que ja és del regne de València, descubrint ja moltíssimas oliveras y garrofers, figueras, viñas, etc., y tot molt ben cultivat. Part del camí és delineat, ample y bo y se tröban ja alguns ponts fets a tota costa.

En Vallada ja-s veuen las casas de 2 y 3 pisos y ja pàrlan català. A l'haver passat la Venta del Puerto se deixa un lloch a la³³ dreita, arrimat, dit Font Figuera.

31. Ms o villa de Xinxilla, *canc.*

32. Cf. *supra*, nota 10.

33. Ms esquer, *canc.*

Lo primer que-s troba del regne de València [F. 26r] y sobre de dita Vallada, se veu una fortificació molt alta y dirruïda.

A las 4 hisquérem de Avallada y, a las 7 ½, arribàrem a San Felipe de Xàtiva, ahont sopàrem. A una hora de Avallada se deixa, a la esquerra, el lugar(!) de Monteza, que apar és prou gran, y, sobre de ell, se veu una gran fortificació. A altre hora de distància se³⁴ deixa, també a la esquerra, altre lloch gran dit Canal.

San Felipe és molt gran. Hy ha 11 convents, entre frares y monjas, una rambla, moltas plassas y unas 2.000 casas ab los arrevals. La cathedral, que falta acabar-se, és magnífica. Vérem lo dissenyo y las columnas y³⁵ pedestals van fent per lo altar major, que són de màrmols, las columnas com lo màrmol de Tarragona, y los pedestals de màrmols negras molt exquisits y que-s tròban a una y tres lleguas de dit San Felipe. Una pilastre vérem de 25 peus y altre tant tenen las columnas, y 3 palms de diàmetro.

[21 de juny, de Xàtiva a València, passant per Ginet]

21. Hisquérem de San Felipe a las 4 y arribàrem a el Ginete, ahont dinàrem, a las 10. A unas 3 horas se passa una barca sobre el rio Azúcar [Xúquer], que venia prou caudalós. Una hora més enllà se déixan, a la esquerra, unas fonts de sal ab son magatsem de compte del rey. Lo camí és ample y espayós en moltas parts, encara que no és acabat, [F. 26v] y la campanya és deliciosíssima per las ayguas, sèquias, varietat y frondositat dels arbres, etc. Se tròban, de tant en tant, vàrios llochs dels quals los campanars són molt alts, prims y bonichs. En dita barca se paga un quarto per persona. En est hostel encara no-s troba res per dinar, però sí uns quartos moltíssim bons y unas molt límpias necessàrias.

A las 2 ½ hisquérem del Ginet y, a las 6 ½, arribàrem a València, deixant a la esquerra, a cosa de 2 horas antes, lo lloch de l'Abufer, ahont hy ha un gran estany ab molta pesca y un gran vedat de cunills. Se continua en vèurer molts poblets ab los campanars molt bonichs.

[València]

València. Los carrers són estrets y no n'hy ha cap de memorable. Ho és la cathedral que, per part de fora, no té res de particular, ni lo ponderat Miquelet me apar tant memorable, pues és un campanar, encara que molt ample, molt regular. La cathedral té la major part dels altars de màrmol y, en especial los 12 de cada costat, petits, a la paret de l'altra part del cor y sota dels 2 archs que allí se tròban. La cúpula del crusero del mitg és gran y dóna molta claror a la iglésia, en la qual, del cor a l'altar major, se tròban també las barandillas, que són de bronse, que en altres parts [!]. Los màrmols de dita iglésia, com de altres iglésias de dita ciutat, són magnífichs per llur treball, varietat y hermosura de colors.

[F. 27r] La iglésia de la Virgen de los Desemparados, junto a la cathedral, és de la etxura de la de San Antonio de los Portugueses de Madrid. Té unas pilastres de màrmol fins a la cúpula, 4 portas sens la principal y un altar a cada costat.

34. Ms passa, *canç.*

35. Ms pilastres, *canç.*

Iglésia de San Andrés. Té sòculs de màrmol y tota adornada de plafons dorats.

De San Martín. Sobre dels sòculs y basas altas, de varietat de màrmols, se àlsan columnas doradas y bigarradas, cosa de gran gust.

De Santo Domingo. Es regular, con demasiada escultura respeto a su anchura y para ello son desproporcionados los altares de San Vicente y de la Virgen, este a la izquierda al entrar, y, el otro, enfrente. El de San Vicente tiene su cúpula pintada, sostenida con colunas y pilastras de rico mármol, como las hay otros dos juegos a cada parte, antes de llegar a dicha cúpula. El altar de la Virgen tiene buenos quadros y está muy bueno. El de San Luis Beltrán está igualmente bueno, con sus pilastras de mármol a los lados y, en medio de ellas, un mausoleo a cada parte. La caja en donde está el cuerpo santo es de plata a martillo, muy grande, y, el camaril, bueno.

[F. 27v] La de la Congregación es muy proporcionada, dorada y pintada, y tiene muy buena fachada.

El edificio de la aduana es grande y proporcionado, y está junto a Santo Domingo.

La casa de la Lonja es de admirar por sus columnas caneladas y muy delgadas que la sostienen, no menos que la escalera de caracol, que está al lado, pues mirándolo dende abaxo se ve hasta lo más alto de él.

La iglesia de San Juan está todo pintado el techo de arriba a baxo. Tiene sus columnas y adornos hasta alcanzarlo, y sus estatuas (que parecen de mármol) al pie de ellas.

La iglesia del Temple es magnífica (obra, como lo demás de la casa, que es grande fábrica con sus claustros, etc., del rey reynante). En el presbiterio está un altarcito redondo de mármoles muy curiosos y, alrededor, el coro. Al lado hay una capilla de San Jorge, toda de mármoles y jaspes, cosa de grandísimo primor.

La Alameda es cosa grande: 2 hileras de árboles al medio dividen las 2 partes de ella, que son muy anchas, iguales y rectas, viéndose, en la que es inmediata al río, muchos canapés de piedra muy espaciosos, y a las extremidades de dicha [F. 28r] Alameda hay, en la una, 2, y, en la otra, una columna, encima de las cuales están bultos de reyes.

5 puentes hay en Valencia, todos de piedra, el uno de los cuales es quasi nuevo por haverlo derribado pocos años haze el río.

Los arrables de Valencia son grandísimos. La gente parece no muy civilizada y los labradores visten muy indecentemente. Por las iglesias los pobrecitos locos vestidos de azul y amarillo (com los soldats del papa) van pidiendo limosna.

Se refresca mucho en Valencia, en donde a cada passo se da con cosas de refresco.

Las calles no están empedradas ni firme el piso, pues hechan sobre él arena y piedras. La fachada de la casa de Dosaguas es antigua y de mármol, lo que está a la puerta principal³⁶, a los lados y encima de él, y lo demás es pintado.

[F. 30r] *Notas*

Que luego que fórem arribats a Fraga ploqué molt y durà molta part de la nit.

Que antes de arribar a Buxaralós ja tinguérem pluja cosa de hora y mitja, y que lo dia ne exirem trobarem fanch y feya un gran vent, fret y humit.

36. Ms y en, *canc.*

Nota. A Zaragoza y en los llochs de aquella comarca tenen los pañs lluny de la juntura de las portas, y, ab axó, lo ferro que las tanca se veu fora del pany cosa de uns tres quarts.

Nota. Que en casi tots los pobles que passàrem de Aragó y Castilla se tròban las creus del via crucis antes de arribar-i.

Nota. A l'arribar a Paredes (ahont dinà lo Exm. Sr. Conde de Aranda en lo mateix hostel en lo qual dormírem nosaltres) trobàrem lo vas meu gran trencat, lo que no fou molt, ab lo contínuo sutrach que anaba lo cotxe.

Nota. Lo día 6, a l'exir de Heras, a cosa de 1 horeta, trobàrem lo riu Henares, que passàrem ab barca, y nos feren pagar, per cadahú, 2 quartos.

[F. 30v] *Notas de Madrid*

Mayo. Que habiendo llovido³⁷ día 7, en que llegamos a Madrid, continuó casi siempre la lluvia hasta el día [...], en que³⁸ se serenó, con lo que estaban intratables las calles.

El día 10, a eso de las 4 ½, empezó una grande tempestad de truenos, relámpagos y mucha lluvia que duró como 2 horas.

Quando se dizen los Evangelios no es uso levantarse, en Madrid.

[F. 31r] Puerta de Alcalà, magnífica.

Puerta de San Vicente, está bien.

Puerta de Santa Bárbara.

Puerta de Recoletos, que da al Prado, está bien.

Puerta de Toledo (ahont se ha fet un camí nou que és baixada, ab 4 renglas de arbres de poch's anys, ab 2 caminets al costat, y continua de esta manera lo camí pla hasta la Puerta de Segòvia, és antigua y no té cosa particular) no és cosa particular.

Puerta de Segòvia, no és del tot mala y la segueix la Calle de Segòvia, que és molt ample si bé pujada.

Puerta de Atocha, por la qual se va a las Delicias.

Puerta de Embaxadores.

Fábrica de Tapices.

El Saladero con sus oficinas.

Las Salesas, magnífica.

Carmelitas Descalsos.

Gabinete de Historia Natural.

Las cabras que van per los carrers.

La Puerta de Segòvia, al frente de la qual ve lo gran pont, molt llarch, però que sols hy ha algunas arcadas.

Combregà general: lo Santíssim va dins un cotxe, segueixen 2 tàlems y una silla de mano(!), y, después, lo tren.

Las escalas de Madrid per lo general són cubiertas de fusta, o sia per la escacés de la pedra o per altre motiu.

Los escolans, que tots he vist vestits de negra, van [F. 31v]³⁹ molts ab ròssech de uns 4 a 6 pams.

37. Ms desde, *canc.*

38. Ms vimos el, *canc.*

39. El f. [32] és en blanc.

Las iglesias són totas estoradas y a l'estiu s'y pòsan uns ruedos per arrodillar-se(!).
En las nits pàssan molts rosaris, que van cantant, portant pendons, y acompanyats de un fugot.

La Ronda de Pan y Huevo, ab uns bastons alts, és com uns armats.

Colegio de Nobles: és gran fàbrica, magnífica la escala, magnífica la llibreria y son entrada, bon menjador, grans corredors.

Don Antonio Estrecho a Potau, capellán de Guardias, recados.

Doña Maria Pona Magarola.

Doña Maria Santos a sa germana, y que pensa que est estiu anirà bé que continua la llet de burra, etc.

[F. 1v] *Gasto del viage*

En Barcelona, 16 duros (31 lliures, 17 sous, 6 diners); 40 pecetas (15 lliures); 8 durillos (15 lliures, 18 sous, 9 diners): (62 lliures, 16 sous, 3 diners).

Bàxan-se 9 duros a Valero, 3 a Blas, 1 a Francisco, 1 a un hombre, 4 pecetes por regalos: 14 durillos (37 lliures, 17 sous, 9 diners); 4 pecetes (1 lliura, 10 sous): 39 lliures, 7 sous, 9 diners.

És, el 1/3, 14 lliures, 15 sous, 9 diners.

De Madrid a Aranjuez, ab un cotxe, 2 llochs, 8 pessetes.

De Aranjuez a Toledo y, després, de Toledo a Madrid, estava ajustat en 12 pessetes y, per certa contingència, ne pagàrem 14 ½.

De Madrid a València, de 14 a 21 junio, 4 doblones y 2/3.

Camino.

Alquiler del coche: 35 doblones (196 lliures).

Gasto del viage: 44 lliures, 7 sous, 3 diners.

Regalos: 39 lliures, 7 sous, 9 diners.

[Total]: 279 lliures, 15 sous.

És, la 1/3ª part, 93 lliures, 5 sous.

A 26 maig, a la bossa, per lo viatge de l'Escorial, La Granja, etc., 12 duros de plata y 7 duros d'or, esto és, al caleser, des de 26 maig a 2 juny, inclusive, 7 dies a raó 40 rs [rals?] (26 lliures, 5 sous).

Estrenas y vida de ell: 6 lliures

Vida nostra y estrenas: 7 lliures, 10 sous.

[Total]: 39 lliures, 15 sous.